

Journal of Natural Science

*No1 (6)
2022*

<http://natscience.jspi.uz>

<u>ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Бош муҳаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова, PhD, доц.</p> <p>Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Худанов У.О. – ЖДПИ Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц.2. Шилова О.А.-д.х.н., профессор Института химии силикатов им. И.В. Гребенщикова Российской академии наук (ИХС РАН)3. Маркевич М.И.-ф.ф.д. проф Белорусия ФА4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Niderlandiya5. Кодиров Т- ТТЕСИ к.ф.д, профессор6. Абдурахмонов Э – СамДУ к.ф.д., профессор7. Насимов А– СамДУ к.ф.д., профессор8. Сманова З.А,-ЎзМУ к.ф.д., профессор9. Султонов М-ЖДПИ к.ф.д,доц10. Яхшиева З- ЖДПИ к.ф.д, проф.в.б.11. Рахмонкулов У- ЖДПИ б.ф.д., проф.12. Мавлонов Х- ЖДПИ б.ф.д., проф13. Муродов К-СамДУ к.ф.н., доц.14. Абдурахмонов Ғ- ЎзМУ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц15. Хакимов К – ЖДПИ г.ф.н., доц.16. Азимова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология бўйича) (PhD), доц17. Юнусова Зебо – ЖДПИ к.ф.н., доц.18. Гудалов М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD)19. Мухаммедов О- ЖДПИ г.ф.н., доц20. Хамраева Н- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD)21. Рашидова К- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц22. Муминова Н-к.ф.н., доц23. Мурадова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц24. Инатова М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD)
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

**JIGAR VA O'T YO'LLARI KASALLIKLARINI DAVOLASHDA
QO'LLANILADIGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR**

Azimova Dilnoza-dotsent

Ismoilova Domnika -1-bosqich magistri

Jizzax davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada bugungi kun dolzarb muammolari Jigar va o't yo'llari kasalliklarini davolashda qo'llaniladigan dorivor o'simliklar ularning inson hayotidagi o'rni va ahamiyati atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Farmatsevtika, dorivor o'simliklar, jigar, o't yo'llari, makkajo'xori, kimyoviy moddalar, metabolizm, neytrallash.

Аннотация: В статье подробно описаны актуальные проблемы современности Лекарственные растения, применяемые при лечении заболеваний печени и желчевыводящих путей, их роль и значение в жизни человека.

Ключевые слова: Лекарственные препараты, лекарственные растения, печень, желчные пути, кукуруза, химические вещества, обмен веществ, обезвреживание.

Annotation: The article describes in detail the actual problems of modern times Medicinal plants used in the treatment of diseases of the liver and biliary tract, their role and significance in human life.

Key words: Medicines, medicinal plants, liver, biliary tract, corn, chemicals, metabolism, decontamination.

Mamlakatimiz tabiatida ucrraydigan turli inson salomatligi uchun foydali bo'lgan dorivor o'simliklarga boy. Farmatsevtikaning jadal suratlar bilan rivojlanishi va yangi, yuqori samarali sintetik dorilar yaratilishiga qaramay dorivor o'simliklar va dorivor mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojlar kundan kunga ortib bormoqda. Bu o'simliklardan bugungi tezkor globallashuv davrda sohadagi qator muammolarni hal etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2018-yil 12-oktabrdagi “O'zbekiston Respublikasida Xalq tabobati sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida” gi PQ-3968-sonli, 2020-yilning 10-aprelidagi “O'zbekiston Respublikasida Xalq tabobatini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida” gi PQ4668-sonli, 2020-yil 10-apreldagi “Yovvoyi holda o'suvchi dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida” gi PQ-4670-sonli qarorlari qabul qilindi. Bugungi kunda dorivor o'simliklarning inson hayotidagi ahamiyati, o'simliklarning dorivor vosita sifatida qo'llanilish tarixi, insoniyat tarixiga teng va u bilan chambarchas bog'langan. Dorivor o'simliklar va

ulardan olinadigan preparatlarga tibbiyotda kelajakda talabni yanada oshirishga asosiy sabablardan biri, sintez yo'li bilan olingan har bir kimyoviy dorivor preparatni uzoq vaqt uzluksiz ravishda iste'mol qilish, inson va hayvonlar organizmida turli ko'ngilsiz o'zgarishlarga olib kelishidir. Shunga ko'ra butun dunyoda o'simlik dorivor preparatlariga-fitopreparatlarga va dorivor o'simliklarga ehtiyoj ko'paymoqda. Bu esa o'z navbatida dorivor o'simliklar ahamiyatini yanada oshishi, yangi ilmiy izlanishlar olib borib, dorivor o'simliklarni izlab topishga sabab bo'ladi. Hozirgi kunda ishlatiladigan va ishlatilishi mumkin asosan O'zbekiston xududlarida yovvoyi holda o'sadigan, ekib o'stiriladigan, qolaversa ekib o'stirilishi mumkin bo'lgan o'simliklar borligi albatta quvonarli holdir. Dorivor o'simliklarni ishlatilishida qadimgi va hozirgi zamon simliklar haqidagi turkum adabiyotlaridan olingan ma'lumotlar orasidan ilmiy adabiyotda ma'lum darajada tasdiq topgan o'simlik mahsulotlaridan ko'proq davolash uchun tavsiya qilish muhimdir. Masalan, jigar va o't yo'llari ayrim kasalliklari (gepatit, o't tosh kasalligi va b.) to'g'risida o'rganadigan bo'lsak, umumiy tushuncha ularning fitoterapiyasida ishlatiladigan dorivor o'simliklar harakteristikasidir. Insonlarda uchraydigan Jigar (pechen') kasalliklari turli-tuman bo'lib, ular orasida jigar va o't yo'llarining yallig'lanishi (gepatit, xolestistit, xolangit) ko'proq uchraydi. Ma'lumki, jigar odam va hayvon organizmida ancha muhim vazifani bajaradi. U birinchidan, deyarli hamma moddalar almashinuvida (oqsil, uglevodlar, yog,, va hokazo) qatnashsa, ikkinchidan, ichakdan qonga so'rilgan turli zaharli kimyoviy moddalar, jumladan dori vositalarining ham kuchini sindirsa (metabolizm, neytrallash), uchinchidan, jigar hujayralaridan (gepatostitlar) o't kislotalar va boshqalarni (safro) ishlab chiqaradi. Safro tarkibida o't kislotalardan tashqari xolesterin va pigment-bilirubin bo'lib, bir kecha-kunduzda 0,5-1 litr ishlab chiqariladi. U o't yo'llari orqali o't pufagiga yig'ilib, zarurat bo'lganda vaqti-vaqti bilan o'n ikki barmoqli ichakka tushib turadi. Bu fiziologik jarayon kislotali muhit bo'lgan ovqat massasining me'dadan o'n ikki barmoqli ichakka o'tishiga bog'liqdir. Safroning asosiy vazifasi ovqat tarkibidagi yog'larni parchalaydi (emulgator sifatida), ularga nisbatan lipaza fermenti ta'sirini ta'minlaydi va yog' kislotalarning qonga so'rilishida qatnashadi. Bugungi kunda odamlardagi Jigar kasalliklariga sababchi omillar orasida qishloq xo'jaligida nazorastiz ishlatiladigan kimyoviy moddalar (pestistidlar va boshqalar), spirtli ichimliklar, yog'li taomlarni ko'p iste'mol qilish asosiy o'rinni egalaydi. Bulardan tashqari, qator mikroorganizmlar, parazitlar va viruslar borki, ular jigar hujayralari va o't yo'llarini yallig'lantiradi va har xil kasalliklarga duchor qiladi (toksik gepatit, virusli gepatit-sariq kasalligi, xolangit va hokazo). Ushbu kasalliklarda jigarning butun faoliyati, jumladan safro ishlab chiqarish vazifasi ham izdan chiqadi. O't pufagi, o't yo'llarining yallig'lanishi va buning natijasida ularda tosh hosil bo'lishi safroning

ichakka tushishiga to'sqinlik qiladi. Natijada u yig'ilib, qonga soriladi va organizmni zaharlab, og'ir oqibatlariga olib keladi. Tibbiyot amaliyotida jigar kasalliklarida ishlatiladigan dorilarning ko'pchiligi sintez yo'li bilan yoki hayvonlar safrosidan tayyorlangan preparatlardir.

Taqiqotchilar tomonidan Dorivor o'simliklar borasida izlanishlariga ko'ra . O'simliklardan tayyorlangan ko'pchilik dori turlari organizm uchun zararsiz, shu sababli ularni surunkali jigar kasalliklarida uzoq vaqt ishlatish mumkinligi aniqlangan. Shifobaxsh o'simliklardan tayyorlangan dorilar tarkibida turli kimyoviy moddalar bo'ladi, shu sababli ularning ta'siri har tomonlama bo'lishi mumkinligi fanda isbotlangan. Ma'lumotlarga asosan jigar va o't yo'llari xastalliklarida ishlatiladigan o't haydaydigan preparatlar ishlatilishi va ta'siri bo'yicha ikki guruhdan tashkil topgan:

O't kislota ishlab chiqarilishini oshiradigan va safroni ichakka tushiradigan dorilar. Shifobaxsh o'simliklardan tayyorlangan dorilar tarkibida turli kimyoviy moddalar bo'lishi tabiiy, shu sababli ularning ta'siri har tomonlama bo'lishi mumkin. Quyida ko'proq uchraydigan jigar va o't yo'llari xastalıklarida ishlatiladigan o'simliklar va ulardan tayyorlanadigan dori turlari to'g'risida to'xtalib o'tamiz.

Shu jumladan Ozbekistonda ekiladigan va xammaga ma'lum bo'lgan vatani Janubiy-sharqiy Turkiya bo'lgan Makkajo'xori. Kukuza obiknovennaya (*Zea mays L.*). Makkajo'xori bo'yi 1-3 (ba'zan 6) m ga yetadigan bir yillik o't o'simlik. Ozuqa sifatida ko'plab o'stiriladi.

Bu dorivor vosita sifatida makkajo'xori gulining onalik ustunchasi va mevasi - donidan olinadigan moyi hamda kraxmalidan foydalaniladi. Makkajo'xori mevasi pishib yetilish oldidan onalik ustunchasi (makkajo'xori popugi) yig'ilib olinadi va soya yerda quritiladi . Onalik ustunchasi tarkibida K vitamini, efir moyi, achchiq va boshqa moddalar bor. Makkajo'xori onalik ustunchasining damlamasi xalq tabobatida buyrak, jigar va o't pufagi kasalliklarida siydik va o't haydovchi dori sifatida qo'llaniladi. Onalik ustunchasi (popugi) tarkibidagi vitaminlar va boshqa biologik faol moddalar hisobiga o't haydovchi ta'sirga ega. O't sekrestiyasini ham oshiradi. Tibbiyotda onalik ustunchasining dorivor preparatlari (damlama va suyuq ekstrakt) jigar va o't pufagi kasalliklarida (gepatit, xolestistit, xolangitda va o't ajralishi susaygan hollarda) o't va siydik haydovchi (buyrak va qovuq - tosh kasalligida) vosita sifatida ishlatiladi. Damlama va suyuq ekstraktidan shuningdek qon oqishlarini to'xtatish uchun ham foydalaniladi. Makkajo'xori moyi ateroskleroz kasalligini davolash va uning oldini olish uchun tibbiyotda qo'llaniladi. Makkajo'xori onalik ustunchasi o't va siydik haydovchi hamda qon oqishini to'xtatuvchi yig'malarchoylar tarkibiga kiradi.

Yana bir dorivor o'simliklardan biri, Dolchinsimon na'matak. Shipovnik korichniy (*Rosa majalis Herrm L.*) Na'matakning 13 turidan dorivor vosita sifatida tibbiyotda foydalaniladi. Ularning bo'yi 1- 3 metrga etadigan tikanli, manzarali gulli buta. Na'matak turlari keng tarqalgan bo'lib, o'rmonlarda, ariq, ko'l va daryo bo'ylarida, butalar orasida, tog' etaklarida va boshqa yerlarda o'sadi

Yuqorida nomlari qayd etilgan dori vositalari umumiy jigar faoliyatini yaxshilaydi (gepatoprotektorlar), o't ishlab chiqarishini ko'paytiradi, yallig'lanish sababchisiga (mikroblarga, viruslarga) qarshi ta'sir ko'rsatadi va safro haydaydi. SHular bilan bir qatorda, jigar va o't yo'llari kasalliklarida, jumladan yallig'lanishda keng ko'lamda ishlatiladigan, mahalliy o'simliklardan tayyorlangan dorilar mavjud. Ular jigar hujayralarini qattiq ta'sirlamaydi, ko'ngilsiz asoratlarga olib

Xulosa qilib aytganda shifobaxsh o'simliklarni turlaridan tabobatda keng foydalanish, barkamol sog'lom shaxsni shakllanishida mustahkam asos bo'lishi tabiiy.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoyev.Sh, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi PQ4670-son qarori,
2. Hojimatov Q., Yo'ldoshev K., Shog'ulomov U., Hojimatov O., Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham (Fitoterapiya), T., 1995;
- 3.Nabiyev M, Shifobaxsh giyoxlar, T., 1980;
4. Prator.O'.P, Nabiyev.M.M. O'zbekiston yuksak o'simliklarining zamonaviy tizimi. Toshkent . O'qituvchi- 2007.
5. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, T., 1992;
6. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., Farmakognoziya [Darslik], T., 1967;
7. Kamolova Shohsanam Nuriddinovna Pulatova Nazira: Characteristics of Environmental Education Issues in Avesto; International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. 2022y
8. Kamolova Shohsanam Nuriddinovna Fayziyeva Sojida; “FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES”. ONOSMA TURKUM O'SIMLIKLARINI SAQLAB QOLISHNING O'ZIGA HOS XUSUIYATLARI; Italiya 2022y
9. Kamolova Shohsanam Nuriddinovna, M.Y. Arakulova; “INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2021”. ТАЛАБАЛАР КОМПЕТЕНТЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ. Т.2022y
10. Kamolova Shohsanam Nuriddinovna;” Ta'lim va inovatsion tadqiqotlar”, Barkamol avlodni tarbiyalash pedagogik muammo sifatida. T.2021y

11. Kamolova Shohsanam Nuriddinovna; Husanova F; “Zamonaviy psixologiyada muammo va yechimlar”, “Psixologiya tarixi fanlarini o'qitishda Al Buxoriy hadislari”. T.2021y

12. Kamolova Shirin O'sarovna; Kamolova Shohsanam Nuriddinovna; Интернаука, “Проблема расширения и развития научного мировоззрения”Т. 2021y